

ЛАЗАР БУКУМИРОВИЋ

ВОЈИСЛАВ ИЛИЋ И РОСАЛИЈА ДЕ КАСТРО

САЖЕТАК: У раду се најпре лирски опуси Војислава Илића и Росалије де Кастро контекстуализују у књижевним историјама њихових матичних књижевности. Прва сличност се уочава у њиховом стварању на размеђи корених промена епохе. Затим се покушавају уочити исти утицаји који су оставили трага на њихову поезију. Посебно се уочавају заједнички рефлекси Хајнеове и Вордсвортове поезије. У централном и најобимнијем делу рада указује се на сличности при поетизацији истих тема, међу којима се издвајају слике природе, годишњих доба и комуникација између живих и мртвих, при чему се мапирају и поетичке разлике. На самом крају, указује се на могућности будућих компаративних истраживања и будућих превода поезије Росалије де Кастро на српски језик.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Војислав Илић, Росалија де Кастро, постромантизам, модерна лирика, годишња доба, хидрографска инспирација

Подстицаји за покушај компаративног читања лирског песништва Војислава Илића (1860–1894) и Росалије де Кастро (Rosalía de Castro, 1837–1885) дошли су са две различите стране. Најпре, приликом превода одабраних песама из збирке *На обалама реке Сап* (1884) шпанске песникиње наметнула се потреба за трагањем за њеним савременицима у српској поезији како би се пронашла одређена преводилачка решења. Као најсрећнији пример еквивалента у поезији друге половине деветнаестог века, на размеђи романтизма и наступајућих нових тенденција са све примесама реализма, показао се управо Војислав Илић. Тако се, с друге стране, отворила могућност за додатно контекстуализовање његовог опуса у оквирима европског песништва, нарочито оних националних књи-

живности са којима српски песник није имао непосредан контакт, какав је случај са шпанском књижевношћу. У том смислу, наше истраживање представља срећну симбиозу потребе за представљањем и додатним коментарисањем поезије Росалије де Кастро и покушаја да се прошири компаративни опсег Павићеве капиталне студије *Војислав Илић и евројско ђесништво*. Притом, поново треба потцртати да није било могућности за међусобни утицај, већ да је пре свега реч о две снажне стваралачке личности које су, како је Павић уочио код Војислава, нашле „права решења која су отварала нове могућности поезији после постромантизма”.¹ Такво компаративно читање могло би допринети и конкретнијем сагледавању различитих европских романтизама, првенствено оних који су маргинализовани, какав је случај са иберијским² и, додаћемо, словенским манифестацијама романтизма.

Прву сличност између српског песника и шпанске песникиње представљао би, дакле, њихов гранични положај у матичним историјама књижевности, одређен између романтичарске и модерне поезије, у недовољно дефинисаним оквирима постромантизма. Наиме, парадоксално је говорити о постромантизму у оним књижевностима у којима романтизам није дао велике резултате. И у српској и у шпанској науци о књижевности ишло се толико далеко да је чак било мишљења да „правог романтизма није ни било”.³ Ипак, треба бити умеренији при давању коначних судова, поготово када су они радикални. У свом предговору антологији поезије романтизма шпански приређивач Пријето де Паула истиче да је појава правог романтизма условљена распонима просветитељства, који су у Шпанији били крајње сведени у односу на друге европске државе, те понавља тврдњу Филипа Силвера да оквири европског високог романтизма нису примењиви на шпански контекст.⁴ У таквим околностима у Шпанији се у другој половини деветнаестог века, када је најинтензивнији талас романтизма већ прошао, јављају две песничке књиге које ће послужити као темељ за развој модерне лирике. На почетку осме деценије постхумно излазе *Риме* Густава Адолфа Бекера,⁵ а 1884. појављује се и збирка *На обалама реке Сеп* Росалије де Кастро, чија ће почетна недовољна рецепци-

¹ Милорад Павић, *Војислав Илић и евројско ђесништво*, Матица српска, Нови Сад 1971, 337.

² Ignacio Infante, „Locating Rosalía de Castro within European Romanticism”, *The Comparatist*, vol. 39, 2015, 228.

³ *Војислав Илић...*, 191.

⁴ Ángel L. Prieto de Paula, „Idilio del pasado, nostalgia de lo por venir”, *Poesía del Romanticismo*, Cátedra, Madrid 2016, 11–12.

⁵ Српски превод Биљане Исаиловић објављен је 2017. године у издању Трећег трга.

ја временом бивати све интензивнија. Треба свакако напоменути и то да је Росалија де Кастро поред шпанског писала и на галисијском језику, те да се њен већ компликован положај у историји књижевности додатно усложњава њеном пионирском улогом у обнови галисијске књижевности. Овом приликом бавићемо се, ипак, само збирком *На обалама реке Сар*, писаном на кастиљанском језику. Притом, упућујемо на биобиблиографску белешку у антологији Владете Кошутећа⁶ и на веома значајан поговор Снежане Јовановић роману *Кћи мора* Росалије де Кастро,⁷ у ком је посебан фокус на ауторкином прозном делу.

Како су опуси Војислава Илића и Росалије де Кастро омеђени с једне стране романтизмом, односно његовим превазилажењем, с друге стране они су у знаку наслућивања модерне лирике. У свом тексту „Претходница” шпански песник Енрике Дијес-Канедо изнеће суд о томе да је својом неубичајеном метриком која се повињује искључиво правилима унутрашње хармоније Росалија де Кастро наслутила долазак оних песника који себе називају модернистима.⁸ Њену поезију, лишену високе и празне реторичности, пореди са Верленовом, која настаје у исто време.⁹ Слично поступа и Милорад Павић када за Војислава напомиње да је успео да се „изгради у потпуног парнасовца и да наслутити и симболизам”.¹⁰ Такав суд понавља и Предраг Палавестра коментаришући песме настале 1892, у којима је песник „у непрекорну, парнасовски доста статичну и хладну песничку слику унео дотад непознату симболистичку дубину”.¹¹ Чини се да је управо метрика Војислава Илића, која је освајала и откривала нове могућности, била погодна за искуство песника прве модерне. Његов утицај после Првог светског рата свакако опада, а нова генерација песника у њему није видела „модерног песника али јесу песника који је био ’претеча и неимар наступајуће нове ере’”.¹² Ово сведочанство Тодора Манојловића драгоцено је управо због тога што Војислава оставља ипак изван оквира модерне лирике иако је наслућује. С друге стране, „претходница” модерне шпанске лирике, Росалија де Кастро, своје

⁶ *Шпанска лирика: два златна века*, прир. Владета Кошутећа, Просвета, Београд 1975, 152.

⁷ Снежана Јовановић, „Росалија де Кастро: између туге, бола и мора”, Росалија де Кастро, *Кћи мора*, Танеси, Београд 2023, 181–189.

⁸ Enrique Díez-Canedo, „Una precursora”, *En las orillas del Sar*, R. de Castro, Librería de Pueyo, Madrid 1909, 195.

⁹ Исто, 194.

¹⁰ *Војислав Илић...*, 134.

¹¹ Предраг Палавестра, *Историја модерне српске књижевности*, Службени гласник, Београд 2013, 63.

¹² Зорица Хацић, „Први творци Споменика Војиславу”, *Војислав Илић*, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад 2013, 28.

метричке иновације постизала је, као Бекер, поједностављивањем риме, свдећи је углавном на асонантску риму, „чиме су развили нове гипкије и истанчаније експресивне могућности стиха”.¹³

Њена необична версификацијска решења крећу се од римовања полустихова („Обале реке Сар”, 8), преко нетипичних комбинација стихова (рецимо, десетерца и осмерца у првој целини песме „Обале реке Сар”), до готово потпуне аметрије, где једино асонантска рима повезује неизометричне стихове („Не лети високо, луда моја мисли”).¹⁴ Поред нових метричких решења, треба указати и на нову дикцију која превазилази романтичарску разиграност. И за српског песника важи увид Дијес-Канеда о шпанској песникињи да „када су сви декламовали или певали, она се једноставно усудила да говори”.¹⁵ У зависности од перспективе, њихово место у историјама књижевности је или на завршници једног лука, или на почетку другог. Занимљива је, иако претерана, оцена Луиса Сернуде, који Росалију види као „изолован случај”, односно као песникињу „без узора у нашој класичној лирици, без настављача у нашој савременој лирици”.¹⁶ Чини се да би најтачније поређење у оквирима других европских књижевности, иако не до краја могуће, могло бити са Бодлером, који утемељује модерну лирику деромантизујући романтизам, остајући притом ипак обележен њиме.¹⁷ Тако се интуитивно на два различита (рубна) краја Европе готово у исто време у поезији дешавају корените промене. Када оне почетком двадесетог века постану доминантне, и српски и шпански песници моћи ће да наставе путевима које су, између осталих, прокрчили Војислав Илић и Росалија де Кастро.

Друга сличност, која би могла бити и повод осталим блискостима између Војислава и Росалије, огледа се у песницима са којима су њихови опуси упоређивани. Поменули смо већ да је критика у њиховим позним песмама уочила могуће паралеле са Верленом. Међутим, бројни су други песници који се понављају при описима њиховог песништва. Поменућемо само неке. Фаустовска тематика, чије извориште у поезији Војислава Илића Павић не везује искључиво за Гетеа већ и за енглеске песнике, а коју подробније анализира и са Викентијем Ракићем пореди Радослав Ераковић,¹⁸

¹³ Tomás Navarro Tomás, *Métrica española: reseña histórica y crítica*, Ediciones Guadarrama, Madrid 1972, 398.

¹⁴ Исто, 389–391.

¹⁵ „Una precursora”, 190.

¹⁶ Luis Cernuda, *Estudios sobre poesía española contemporánea*, Guadarrama, Madrid 1957, 69.

¹⁷ Hugo Friedrich, *Struktura moderne lirike*, Stvarnost, Zagreb 1969, 46.

¹⁸ Радослав Ераковић, „Војислав Илић: елегија над изворником савремене српске поезије”, Војислав Илић, *Изабране ђесме*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци 2007, 5–11.

присутна је и директније везана за Гетеа и код Росалије де Кастро, посебно у песмама испеваним на галисијском језику.¹⁹ Кад је реч о немачким лиричарима, често је понављан и утицај који је код обоје песника извршио Хајне, што не изненађује има ли се у виду да он „припада позном њемачком романтизму, 'прелазном добу', када је романтика већ на заласку, мада је, несумњиво, израстао из њемачког романтизма”.²⁰ Занимљива је и веза коју обоје остварују са Вордсвортом. Већ цитирани Игнасио Инфанте поезију шпанске песникиње доводи у везу са његовим предговором *Лирским балагама*. Истина је да се и у њеном опусу, посебно оном писаном на маргинализованом галисијском језику, који вековима није уживао никакав песнички престиж, може уочити тежња „да се одаберу догађаји и ситуације из обичног живота, и да се испричају или опишу, од почетка до краја, колико год могућно одабраним језиком којим стварни људе говоре”.²¹ Павић, с друге стране, уочава да је Војислав у песми „Љубичица” преузео Вордсвортово поређење скромне девојке са љубичицом из баладе „*She dwelt among the untrodden ways*”.²²

Сличну слику „скромне љубичице” препознајемо и у Росалијиној песми која започиње речима „Више не тече поток”, а о којој ће бити више речи у интерпретативном делу есеја. Такође, Вордсвортова мисао „да се језик прозе може још увек прилагодити поезији”²³ нашла је одјека у оним песмама Војислава Илића и Росалије де Кастро у којима су романтичарска реторика и претерана мелодиозност превазиђене. Поред бројних слагања са Вордсвортовом теоријом, заједничко им је и одступање од ње, најпре у оном делу када енглески песник поезију назива сестром сликарства.²⁴ У својој позној фази, Војислав Илић већ се приклања симболистичкој звучности, док је код Росалије де Кастро пејзаж увек ближи музици него ликовним уметностима: „Занимљив је значај звукова у Росалијиним описима пејзажа. [...] Пејзаж је концерт шума и звукова који би могли проћи и неопажено – и уистину пролазе – од стране било које особе која нема осећај за ритам и укус за музику какав је имала ауторка”.²⁵ Овим кратким екскурсом

¹⁹ José Luis Valera, *Poesía y restauración cultural de Galicia en el siglo XIX*, Gredos, Madrid 1958, 181.

²⁰ Јован Делић, „Поглед на Хајнеову лирику”, Хајнрих Хајне, *Лирика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Подгорица 1996, 183.

²¹ Вилијам Вордсворт, *Изабране ђесме*, избор, превод песама и пратећи текстови Драган Пурешић, Мали врт, Београд 2019, 52.

²² Војислав Илић..., 202.

²³ *Изабране ђесме*, 59.

²⁴ Исто.

²⁵ Marina Mayoral, *La poesía de Rosalía de Castro*, Gredos, Madrid 1974, 493.

списак аутора са којима се обоје могу упоредити нипошто није исцрпљен и он сеже од Хомера и Хорација све до других песника деветнаестог века. Пре него што пређемо на централни део рада, напомнимо још једном да преимућство могућих компаративних читања двају песника са класицима светске књижевности говори у прилог искључиво њихове неоспорне вредности која је остала недовољно истражена у европским оквирима услед маргинализације одређених националних књижевности. Њиховим пажљивијим превођењем и читањем у перспективи постигла би се интеграција и боље разумевање читаве европске књижевности.

Упоредно читање лирског песништва Војислава Илића и Росалије де Кастро обухвата читаве тематске и стилске целине и оно може прерасти у далеко обимније истраживање од нашег, са поглављима која се тичу, са тематског аспекта, социјалне тематике, годишњих доба, водених површина, аутопоетичких исказа, комуникације између светова живих и мртвих, религиозности, или, са стилистичког аспекта, употребе симбола, екфразе или контраста. Овом приликом задржаћемо се искључиво на тематским сродностима њихових опуса и на примерима из неколико песама покушаћемо да докажемо оправданост компарације и да поставимо темељ за потпуније истраживање. Започећемо са вордсвортовским љубичицама, имајући на уму Војислављеву „Љубичицу”²⁶ и Росалијину ненасловљену песму која започиње речима „Више не тече поток”.²⁷ Вордсвортова песма поред метафоризације девојке као љубичице доноси и мотиве присутне у поменутих песмама (поток, скривеност у природи), као и основну стилску фигуру – контраст. Војислав и Росалија још једном на истом месту одступају од Вордсворта. Док је код њега крај песимистичан, код Војислава је изразито оптимистичан, а код Росалије постоје две различите перспективе спојене у последњем стиху: „и заборавља срећан поток што *сав сув* стоји”.²⁸ Њена песма је најкомплекснија и прати једну читаву лирску ситуацију.

Жедни путник се обрео пред потоком који је пресушио и око ког је све мртво: „Више не ниче трава, нити ли цвета нарцис, / нит се ваздухом шири мирис љиљана благих”. У таквом амбијенту и путник се нужно мора уплашити смрти. Но, након три строфе посвећене пресахлом извору, следе три строфе које симетрично осли-

²⁶ Сви стихови Војислава Илића биће наведени према већ цитираном издању *Војислав Илић*, прир. Зорица Хацић.

²⁷ Сви стихови Росалије де Кастро дати су у нашем преводу према издању Rosalía de Castro, *En las orillas del Sar*, ed. Xesús Alonso Montero, Cátedra, Madrid 2006, осим тамо где је другачије назначено.

²⁸ Курзив Ј. Б.

кавају други поток који тече. Симетрија се нарушава искључиво у броју стихова, те тако целини која одговара исушеном потоку одговарају два немогућа неиспевана стиха након спознаје смрти. Контраст између два готово идентична пејзажа дат је и код Војислава Илића: „Нит’ поток тече туда, нит’ славуј песмице поје, / Природа дивља суморна крила шири; / А лепи цветак не свија лисје своје, / Већ диже стабло и цвета, и слатко мири”. Ипак, Росалијин пејзаж је усложњен самом појавом жедног путника који своју жеђ може да утоли само у другом потоку стапајући се са њим: „приноси своје усне бистрој и мирној води”. Избор нарциса који не цвета симболичка је репрезентација немогуће идентификације првог потока са живим бићем. Њему преостаје искључиво заборав, како се открива и у последњој целини песме „Обале реке Сар”: „мртавац ка своме гробу, ка забораву тужни”. Једна од фундаменталних идеја у поезији Росалије де Кастро јесте управо та „да постоје бића предодређена за бол, бића која мучно живе и којима су оспорена сва животна уживања. Росалија нам прича о њима, даје нам њихове особине и даје им име: *тужни*”.²⁹ Насупрот њима постоје „срећни”, који, иако познају бол, познају и радост. Треба уочити да је путник, иако више пута окарактерисан као жедан, ипак успео да утоли своју жеђ. То свакако није случај са „тужнима”: „Не смејте се оном што погнут већма од тежине живота / да живи и воли још иште; / нештољива је жеђ п’јаног, а душа је жеђ још и више”.

Ни Војиславу Илићу таква идеја није страна. Иако не толико развијена, она је присутна у бројним његовим песмама. Песма „Застојени путник” тематизује усамљену птицу сломљених крила која не може отићи са другим птицама на југ и стога умире покривена снегом. Жељени пејзаж којим се контрастира душевна ситуација тужног је ван његових домета: „Како зраком лећу, далеко, далеко, / Куда топло сунце целе зиме греје”. Војислављевој птици, као Бодлеровом албатросу, крила ломе људи, док је механизам несреће код Росалије судбоносан и без објашњења: „И као што рањени јастреб пропада у мочваре кужне, / упаде он у муљ живота, поломљених крила заувек”. Њиховим птицама заједнички су снови, иако бескорисни и немогући, и то углавном снови о прошлости. На једном месту Росалија, која у свему наслућује смртност и пропадање, пита се: „Што тако чврсто / сећање верно небо ми нуди”. Врхунац окрутности судбине јесте управо сећање на дане који су прошли, у којима није нужно било радости, али јесте младости, звукова и цветања. И Војислављева птица умире „у благом санку из прошлости давне”.

²⁹ *La poesía de Rosalía de Castro*, 61.

У песми „Запуштени источник” идентична слика пресахлог извора повод је за сећање на дане среће: „Ту сам некада и ја замишљен слазио често / У мајске вечери јасне. Ту беше за мене место / Тајних и слатких жеља”. Пролазност живота повод је за активирање топоса „ubi sunt”, како код Војислава („Где су дријаде нежне са кривим и оштрим српом? / Где су питома стада?”), тако и код Росалије.³⁰ Инсистирање на источнику насупрот текућој води код обоје резултат је истог контраста: „поток представља спољашњи свет, извор унутрашњи. То што поток не тече знак је нечег далеко дубљег и пресуднијег, као што је пресушивање извора”.³¹ Док је код шпанске песникиње симбол суптилнији, код српског песника се источник директно доводи у везу са људском душом: „Из празних камених груди / Не струји бисерни талас”; „И вали животних сила / Преливаху се тада из моје млађане душе”. Код Росалије је чак и идентификација симбола са оним што он представља немогућа; он остаје изолован, усамљен и лако занемарен. Иако над њеним пресахлим потоком нема вегетације, код Војислава она постоји, али је изразито негативно конотирана: „Сува, кржљава крушка, кô црна огромна рука, / Суморно нада мном стоји. И криве њезине гране / Наказно пружене стрше с изразом паклених мука”. То би била основна разлика при њиховој сродној тематизацији „тужних”. Док је Росалија навикла на бол и док је поносна у својој узалудној борби, Војислав је далеко трагичнији и емотивнији. Силина његових осећања готово да је радикално супротна Росалијиној сталожености. Такође, код њега знатно чешће искрсавају назнаке оптимизма, те се тако песма „Запуштени источник” завршава стихом „Кô да ме последњом снагом од мисли очајних бране”. У збирци *На обалама реке Сеп* готово да нема утехе: „да не би ми још рана блиставом срећом својом / задала светлост дана”. Занимљив је и контраст у ком тамне силе српског песника спасавају, а светлост дана шпанску песникињу рањава.

Но, било би претерано рећи да се у поезији Росалије де Кастро не налази никаква утеха, односно никакав покушај утехе. Постоји, најпрецизније речено, код обоје тек сан о утехи. Имамо притом на уму Војислављеву песму „Сан” и Росалијину песму која почиње речима „Кажу да не зборе биљке”. У обе се могу препознати хајнеовски елементи. Наиме, лирски контекст близак је Хајнеовој песми „Сумрак богова”, у којој „узалуд мај изазива ’блиједог сањара’, јер је овај ’прогледао’ и прозрео ’како је сав свијет саграђен’, па је због тога обузет вјечним патњама”.³² Млади Војислав је потпуно

³⁰ Исто, 158.

³¹ Исто, 400.

³² „Поглед на Хајнеову лирику”, 187.

оптимистичан. Код њега током јесени долази до сна о пролећу: „Сневао сам премалеће, / Снове шарене, / Бистар поток, шарно цвеће, / Руже румене”. Јасно је да је у овој песми и даље плаћао дуг романтичарским узорима. У другим његовим песмама („Елегија”, „Елегија на развалинама куле Северове”, „Запуштени источник”) Хајнеов повлашћени мај биће узрок сећања и патње. Но, Росалијина песма налази се између потпуног Хајнеовог песимизма и младалачког Војислављевог оптимизма. Иако јој се чак и природа подсмева, она и даље чува наду: „и даље сивам / о вечитом премалећу живота који дотиња / и непрестаној свежини људских душа и долина, / иако једне мори плам, иако друге врелина”. Нема сумње да је Росалијин лирски субјекат боље него ико други прозreo пролазност живота. Ипак, чак и када душе и долине доживе свој крај, постоји сан који је, ако не утешан, а оно вишеструко потребан: „Звезде, потоци, цветови, што шумите, моји су сни; / без њих, како вас волети, како и живети без њих”. Још једном, усамљено тужно биће не може пронаћи утеху чак ни у природи која га одбацује. У коментарима Росалијине поезије постало је опште место говорити о њеној биографској напуштености. Занемареност је свакако оставила трага и „попут неуротичара који у сваком тренутку пројектује своју тескобу, Росалија пројектује свој осећај срамоте”.³³ Тако се дијалог у овој песми може читати као покушај превазилажења детиње одбачености. Није необично што у секвенци ствари које (не) говоре проналазимо и воду: „Насмејане воде; ироничне токове, бучне и веселе водопаде налазимо у најразличитијим књижевним пејзажима. [...] Кроз поток говори Природа дете”.³⁴ Иако нисмо склони психоанализи при интерпретацији књижевности, неупитно је да је мотив одбачености обележио опус Росалије де Кастро од романа *Kћи мора* све до последње објављене збирке.³⁵

Враћајући се песмама о пресахлим изворима, можемо, настављајући башларовско читање, уочити контраст између текуће и мртве воде. Чак и летимичан поглед на наслове песама Војислава Илића говори о његовој изузетној хидрографској инспирацији. Тако се поток може пронаћи у песмама „Старчева туга”, „Љубичица”, „Неверство”, „Сан”, „У ноћи”, „Клеон и његов ученик”, „Ниоба”, између осталих. Реке, најчешће конкретизоване, јављају се у песмама „На дну реке”, „Тамара”, „Тасов опроштај”, „Госпођици Н*”, „На Тичару”, „Коринтска хетера”, „Исток”, „Елегија једне свиње”,

³³ *La poesía...*, 165.

³⁴ Гастон Башлар, *Вода и снови*, прев. Мира Вуковић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци 1998, 47.

³⁵ Xesús Alonso Montero, „La poesía de Rosalía de Castro”, *En las orillas del Sar*, Cátedra, Madrid 41.

„Сумња”, „На Вардару” итд. Море, најчешће Егејско, присутно је у знатно мањем броју, рецимо у песмама „Исповест”, „На Вардару”, „На мору Јејејскоме” и „Коринтска хетера”. Језера су најређе заступљена, те су тако готово изузетак песме „Фантазија у ноћи” и „Нимфа”. Поменимо, најзад, и „бескрајни океан” из песме „Химна векова”. Код Росалије де Кастро довољно ће бити да поновимо наслове романа *Кћи мора* и *На обалама реке Сар* да би се уочио значај воде за њено књижевно стваралаштво. Постоји и сведочење да је на смрти својој ћерки изустила последње речи: „Отвори тај прозор, јер желим да видим море”.³⁶ Поред тога што су извори симболи њихових душевних стања, они су и њихови основни елементи. Тешко да се може замислити песник за кога више важе Башларове речи од саме Росалије: „Биће посвећено води обузето је вртоглавицом. Оно умире у сваком тренутку, део његове супстанце се непрестано руши. Ова свакодневна смрт није раскошна смрт ватре која стрелама пробада небо”.³⁷ С друге стране, изузев потока, вода је код Војислава најчешће или одраз лектире (Гангес, Тибар, Јордан), или веристички детаљ (Дунаво, Јејејско море). Тако су и одређена поређења у којима је један елемент хидрографске природе, какав је случај са песмама „На Дрини” и „У ноћи”, често позајмљена од оних песника које је и сам читао, у овом случају Бајрона.³⁸ Тек је у својој позној, протосимболистичкој фази српски песник успео да изванредно функционализује водене елементе који су се увек изливали у његовој поезији.

Друга тематска сличност која би се могла знатно детаљније истражити јесте однос према годишњим добрима у њиховој поезији. Војислав је и ту традиционалнији. Најчешће годишње доба код њега је јесен, затим следи пролеће са честим поменима маја, потом зима и на самом крају лето, присутно као „жарски јулијски дан” у песми „Запуштени источник”. Његова концепција јесени је романтичарска, то је „јесен умирања”, односно „јесен као симбол разарања”.³⁹ У Росалијиној филозофији „тужних” годишња доба немају никакву функцију, јер је патња вечна: „вечне су жртве / судбине горке што се нама смеје”. На тај начин се смрт и разарање приказују не само као несхватљиви и непредвидиви механизми већ и као интенционално окрутни: „Беше већ април, а од снега тешког / повило се љубичасто цвеће; / беше децембар, а сажеже трава / на сунцу, као лети што сажеже”. Годишња доба могу рефлектовати

³⁶ *La poesía...*, 320.

³⁷ *Вода и снови*, 13.

³⁸ *Војислав Илић...*, 182.

³⁹ Исто, 22.

животно доба лирског субјекта: „Већ имам седе по коси, већ има по земљи иња”, а могу бити и у трагичном контрасту: „а кад свуд започе живот изнова, / споро је уби, уз звукове химне / радосних и дивних пролећних звона”.

Цитирана песма прати нелинеарну смену годишњих доба и душевног стања: лети већ слуги смрт, у јесен ишчекује смрт, зиму проводи болесна, а када пролеће оживи све, болесница из песме умре. У шестој песми збирке песникиња закључује да годишња доба постоје само за смртнике који још увек чувају срећу, што, разуме се, није случај с њом. Годишња доба служе тек као подсетник да се све у природи обнавља, осим човека.⁴⁰ Збирка, уосталом, и почиње таквим контрастом. Док се лишће више година обнавља, љубав лирског субјекта бива све контаминиранија: „сумњам да суморни презир / бди уз љубав у грудима мојим”. Илузија смене годишњих доба остаје само илузија: „Ах, када би тужна зима мог живота, / ко ти, претходница цвећа и ветрића, / дивном и вечитом пролећу сна мога / претходница била”.⁴¹ Код Војислава Илића смрт и разарање по правилу се дешавају у јесен или у зиму. Најуспелији изузетак представља управо суочавање са прошлошћу усред лета у песми „Запуштени источник”. Позни Војислав, онај који је испевао „Ниобу”, постаје свестан ванвременске патње и илузорности смене годишњих доба: „И самрт суморну кличе – // И онда, кад хладни север опусти зелену гору, / И онда, кад славуј пева и мајску поздравља зору”. Такво брисање граница између прецизно дефинисаних времена довешће до брисања граница између света живих и света мртвих, тако честог код Росалије де Кастро, а присутног и у неким од најуспелијих песама Војислава Илића.

Порекло „сенки”, граничних бића између два света, Марина Мајорал везује за ауторкино галисијско порекло.⁴² На више места она показује да разуме мртве, да може са њима да успостави комуникацију и да прелази из једног света у други нипошто није немогућ. Код Војислава Илића појаву „сенки”, односно слободнијег разграничења, анализираћемо у песмама „Камени гост”, „Химна векова” и „(Са погледом угашеним)”. У првој Ераковић уочава да „еманација Подземља у потпуности доминира онирички изобличеним простором, све до завршних стихова”.⁴³ Такође, он инсистира на звучном аспект песме. „Суморни и страшни звук” који изазива nelaгоду у свету живих контраст је Росалијиним звонима, чија

⁴⁰ *La poesía...*, 448.

⁴¹ Превод Владете Кошутећа, *Шпанска лирика*, 149.

⁴² *La poesía*, 23.

⁴³ „Војислав Илић: елегича...”, 24.

би тишина изазвала нелагоду и „чуђење међ мртвима”.⁴⁴ Војислављева „Химна векова” испевана је са границе два света: „Не знам је л’ на сну само ил’ збиља одлазим често / У чудан предео неки”. Насупрот гробној тишини света живих, „Бескрајни океан шуми суморну и хладну песму, / Химну векова тавних”. Лиминални простори свакако су повлашћени и код Росалије де Кастро, која пева на обалама реке. Њено константно предосећање смрти чини је мртвом у свету живих. И последња Војислављева песма и последња песма у Росалијиној збирци у знаку су презирања (посмртне) славе, с тим што Војислав у њој проговара већ мртав: „Са погледом угашеним, / С прекрштеним рукама, / На мртвачком одру своме / Лежао сам међ вама”. Гранични положај и неприпадање ниједном свету код Росалије се манифестује и као лудило и опсенарство: „али, једна месечарка без лека, и даље снивам”. Ни после смрти се не губи осећај за патњу у свету: „ – Умрећу ја у јесен, / – помисли болесна, весела и сетна, / и осетићу кад мртво над гробом / заише лишће ветар”. Тако и код Војислава до спознаје људског лицемерја долази и у загробном животу: „Ја сам слушао речи ваше / С њиним слатким отровом, / И горко сам насмејо се / Под мртвачким покровом”.

На крају, након бројних примера који доказују нашу почетну тврдњу о одређеној блискости песничких опуса Војислава Илића и Росалије де Кастро, додајмо да смо се управо из тих разлога определили да у превод њене поезије унесемо и трагове типичне војислављевске лексике (придев *суморан* или поетизам *валови*) који би функционисали као сведочанство о интерпретацији коју смо овим путем понудили, а која нам се чини вишеструко оправданом. Поред тога, чини се да смо поређењем Војислављевог опуса са збирком *На обалама реке Сап* показали да се заиста у последњим годинама његовог живота одиграо значајан поетички заокрет који је подразумевао и комплекснију обраду честих мотива његове поезије, какви су годишња доба или водене површине. Паралелно се, дакле, са његовим наслуђивањем симболизма дешавало и унутрашње песничко зрење које је дало изванредне резултате. Поменимо и то да тај заокрет коинцидира са његовим политичким изгнанством на рубне просторе српског народа, као и то да се Росалија увек налазила на периферији књижевног живота, те да је егзил уобичајени топос и њеног стваралаштва и њене родне Галисије.⁴⁵ Њихови поетски опуси, битно обележени измештеношћу из цен-

⁴⁴ Песму „Звона” превео је Владета Кошутих у својој антологији *Шпанска лирика*, 151.

⁴⁵ Montserrat Ribao Pereira, „El exilio interior de Rosalía de Castro”, *Romanticismo 10. Romanticismo y exilio: actas del X Congreso del Centro Internacional*

тара књижевног живота и доминантних песничких струјања, показали су се као изузетно плодно тле за компаративно читање и несумњиво је да ће се, заједно са преводима поезије Росалије де Кастро, јављати и нове могућности за боље разумевање поетичких парадигми европске поезије деветнаестог века.

Лазар М. Букумировић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за италијанске и ибероамеричке студије
Одсек за српску књижевност
aurelijano@uns.ac.rs